

מה שכתב הגאון ז"ל שאין נפקותא ביניהם – לא ירדתי לסוף דעתו, והלא מפורש בחולין פח: שלכך אין דנים 'וכסוהו בעפר' בכלל ופרט שלא יוכשר אלא עפר בלבד, כשאר 'כלל ופרט' – כיון שהכלל צריך לפרט, לפיכך אין הפרט בא למעט שאר דברים אלא נצרך לפרש את המשמעות הסתמית שבכלל. נמצא שמידת 'כלל הצריך לפרט' ו'פרט הצריך לכלל' היינו לדון את הכלל ואת הפרט, בא זה ומלמד על זה, שלא ככלל ופרט שהכל הולך אחר הפרט, או פרט וכלל – הכל הולך אחר הכלל. וע' עוד בסמוך.

עוד כתב בהגהות ריעב"ץ: במדת 'כלל הצריך לפרט ופרט הצריך לכלל', אין הבדל אם הפרט והכלל כתובים בסמיכות זה לזה או בריחוק, וכן אין הבדל בין מוקדם למאוחר, שלא כמידת 'כלל ופרט'.

'אמר ליה: לעולם בכור לדבר אחד לא הוי בכור...' אין להקשות, אם 'בכור' משמע לכל דבר ולא רק לדברים מסוימים, אם כן למה הוצרך 'פטר רחם', הלא מ'בכור' בלבד יש לשמוע למעט הכל, עד שיהא בכור לכל דבר – לא קשיא, שאלמלא נכתב 'פטר רחם' לא היה עולה על הדעת להצריך 'בכור לרחמים' דוקא, ואף יוצא דופן היה כשר. ורק משום שהוצרך להיות פטר רחם, מתפרש בכור – בכור ללידה ולרחמים.

ויתכן שלולא שנתקבלה מדת 'כלל הצריך לפרט' לדון את הכלל עם הפרט יחדיו כפי משמעות שניהם (כנ"ל), היינו דנים הכל אחר הפרט, והיה פטר רחם מתקדש הגם שהוא בא אחר יוצא דופן, והייתי אומר שהפרט יפרש את הכלל, שמספיק בכור לרחמים.

דף כ

'דבינא אמר: אפילו תימא רבנן, כי אזלי רבנן בתר רובא דלא תלי במעשה, אבל רובא דתלי במעשה, לא'. וכן הלכה. ומבואר בחידושי רעק"א (יו"ד ב בדעת הרשב"א) שאינו אלא מדרבנן אבל מן התורה אין חילוק בדבר. ואפשר לפי זה שנכרי המסיה לפי תומו נאמן בזה, כיון שהחשש ברוב התלוי במעשה אינו אלא מדרבנן. וצריך עיון (עפ"י חזו"א כה).

ובשפת-אמת נתן טעם בדבר; כיון שמקור דין רוב נלמד מסנהדרין, ושם הוא רובא דאיתא קמן, על כן אעפ"י שלמדו משם לילך אחר הרוב גם ברובא דליתא קמן, זה רק כשמוקד הספק הוא על זה הנמצא לפנינו, כגון שאנו מסופקים על הקטן הזה אם הוא סריס אם לאו, אבל כאשר הספק הוא על מעשה כלשהו אם נעשה אם לאו – כיון שהמעשה אינו לפנינו אין הולכים בו אחר הרוב.

והחזון-איש (כ"ד) צדד לפרש ענין רוב התלוי במעשה, לפי שאינו מבוסס על סיבה טבעית קיימת אלא על קיבוץ מקרים [שאנו דנים הרבעת הזכר לבהמה מסוימת, כמקרה], הלכך אין בזה דין רוב. ולפי זה לעולם הדבר תלוי בשיקול הדעת ואין למדים מכאן למקום אחר. ובזה מובן מדוע בבהמה חולבת קיים דין 'רוב' להניח שילדה, והלא הלידה תלויה בהרבעה, והרי זה רוב התלוי במעשה – אלא מפני ששם יש עדות טבעית.

וכן 'רוב תינוקות מטפחים בעיסה' או 'רובא מקדשי והדר מסבלי' – הגם שהם תלויים במעשה, אך אפשר לדונם כטבע קיים. אלא שבלאו הכי לא קשה משם, לפי דעת האומרים שמן התורה הרי זה רוב גמור אלא שחכמים החמירו, ולכך לחומרא יש לילך גם אחר רוב התלוי במעשה. עד כאן תורף דברי החזו"א. [ובמקום אחר (אה"ע לא, ב) צדד שלדברי התוס' רוב התלוי במעשה מן התורה אינו רוב. ופרש הטעם כנ"ל, שקיבוץ מקרים אינו נידון בדין רוב].

- א. עוד י"ל ברובא מקדשי והדר מסבלי – שכל שגם המיעוט תלוי במעשה, אי"ז רוב התלוי במעשה' אלא חוזר להיות כרוב רגיל. וכן כתב הרמב"ן בחולין יא: והרשב"א שם יב.
- ועוד י"ל לפי דברי הנצי"ב (מצוין בסמוך), במעשה אדם בר דעת אין דנים 'רוב התלוי במעשה'.
- ב. נראה שגם אם נאמר שהוא דין דרבנן כמו שנקטו כמה פוסקים, יש מקום לפרש כסברת השפת-אמת שחכמים עשאוהו כרובא דליתא קמן כלל, וכך הגדירו את הדין. אלא שהסיבה שהחמירו חכמים בדבר היא משום שאינו רוב מוחלט, לפי שהוא עלול להשתנות יותר עפ"י הנסיבות המשתנות, ואינו כשאר רוב התלוי בטבע.
- וכבר מבואר בכמה מקומות (כמוש"כ הגרא"ו ועוד) שתקנות וגזרות חכמים, מלבד הטעם והסיבה לתקנה גם הגדירו את התקנה ו'ענינה' בסעיף מדיני התורה.
- ולפי זה [ואף בלא סברא זו], ברובא דאיתא קמן שמועיל בו רוב כל דהו, כגון י"ב דיינים מול י"א [ואין ענינו טבעי אלא סטטיסטי גרידא, שכך גזרה תורה לדון], נראה לכאורה שגם רוב התלוי במעשה מועיל. ורק ברובא דליתא קמן שענינו משום טבע העולם, יש לחלק בין דבר המוטבע מעצמו, לדבר התלוי במעשה. וצ"ב.
- ג. יש אומרים בדעת הרמב"ם שרוב התלוי במעשה אינו מועיל מן התורה (עפ"י שיעורי הגרי"ש א), וכמו שצייד החזו"א בדעת התוס', כמובא לעיל. ואילו מהרי"ט אלגאוי (כט) כתב (כהגרעק"א בשם הרשב"א הנ"ל) שהוא מדרבנן. עוד בחקירה זו – ע' ראש יוסף חולין יב; שו"ת פרי יצחק ח"ב יד.
- ד. עוד פענין רוב התלוי במעשה – ע' בשו"ת משיב דבר (ח"ה כו) – דוקא במעשה בהמה, ולא במעשה אדם בר דעת; דוקא במעשה שאינו תמידי, כענין הרבעה שפעמים נצרך האדם לסייע, כמוש"כ התוס'.
- בית הלוי (ח"ב כב) – חזקה התלויה במעשה; במעשה הנעשה מאליו.
- שו"ת שבט הלוי (ח"א קכח, ב) – טעם לדעות הסוברות שאין לסמוך על רוב פעמים שאין אלול מעובר – כי הוא רוב התלוי במעשה, קבלת העדים וקידוש ב"ד החודש.
- שו"ת רב פעלים (ח"א יו"ד י) – אין לסמוך על רוב חתיכות קטנות, שנמלחו – כי הוא רוב התלוי במעשה.
- שו"ת הב"ח (א); פלתי (יו"ד א סק"ז); שו"ת שיבת ציון (כט); שואל ומשיב (ח"א ז); שבט הלוי (ח"ד עו וח"ה פה, ח) – האם 'רוב מצויין אצל שחיטה' שייך לרוב התלוי במעשה. וע"ע במובא ביוסף דעת חולין ג:
- אגרות משה (יו"ד ח"א לה וח"ב כה; או"ח ח"ד צא, ג) – אין לסמוך על רוב המבוסס על פעולת החקלאים, לזרוע ירקות באופן מסוים שלא יימצאו בו תולעים, שהרי זה כרוב התלוי במעשה, ויש לחוש שמא לא עשו.
- ע"ע בספר מאור ישראל שבת יג.

(ע"ב) 'חלב פוטר – דברי רבי יהושע. רבי עקיבא אומר: חלב אינו פוטר'. הרמב"ם (בכורות ד, ח), הסמ"ג (עשין קמה-ו), הרמב"ן (בהלכותיו), הרא"ש (כאן וביבמות פט"ז. וכן התוס' שם ובע"ז מ): – כולם פסקו שחלב פוטר. וכן פסק מרן בשלחן ערוך (יו"ד שטז, ג). והיא דעת רוב הראשונים. ליקוטי הלכות).

ואילו רבנו תם פסק (עפ"י הסוגיא להלן כד: וכן משמע בדעת רש"י שם כג: במשנה – עפ"י חדושי הנצי"ב. וע"ע משיב דבר ח"ב סב) שחלב אינו פוטר. וכן פסק האור-זרוע (ח"א צב). וכן הוא המנהג במדינות אשכנז, להחמיר (מהר"ם, מובא במרדכי יבמות קכו ובשו"ת מהר"ם ד"ק שיב-שיג, ד"ל קפו; תרומת הדשן רעא; שו"ת מהרי"ל קעד; רמ"א יו"ד שם. והיו מקומות שנהגו להחמיר אפילו כשכרוך אחריה והיא חולבת. וע' שו"ת מהרי"ל כז). ומשמע בפוסקים שגם לאחר שנה או יותר שרוב בהמות מתעברות, וגם יש רוב שאינן חולבות אא"כ יולדות – אעפ"י כ' אנו נוהגים להחמיר (עפ"י דרכי משה יו"ד שטז, והובא בש"ך. וכ"כ בחזו"א כ, ד; משיב דבר ח"ב סב).

ואם כי כתבו פוסקי אשכנז להחמיר בדבר, הקלו בצירוף צדדים נוספים; וזו לשון תרומת הדשן (רעא), לענין בהמה חולבת שהנכרי סיפר כבדרך אגב שכבר ילדה ונראה כמסיח לפי תומו, אם כי יש מקום לומר שהערים ולא אמר לפי תומו:

'...ואפס, שאלתי ודרשתי מיהודים וארמאים נשים ואנשים רבים, אם ראו מימיהם פרה חולבת שלא ילדה כבר, ולא שמעתי אחד מהם שראה זה מעולם, אך בעזים שמעתי ממקצתם שלפעמים הן חולבות ה' או ד' שבועות לפני הלידה. ואם כן, אפילו אי אשכחן פרה אחד מאלף – הוי מיעוטא דלא שכיחא, ומיעוטא דמיעוטא לא אמרינן ביה 'סמוך' (מיעוטא לחוקה) כדאיתא... ואע"ג דתלמוד לא חשיב הך ד'אין חולבת אלא אם כן יולדת' אלא דווקא רובא, ולא רובא דרובא, כמו שהוא בבהמות שלנו – יש לומר דבהמות שלהם היו משונות מבהמות שלנו, ובכי האי גוונא איתא... אמנם אין נראה להתיר מהאי טעמא לחודא כלל, לסמוך על חקירותינו שהוא נגד קבלת התלמוד, ולומר שנשתנה בזמנינו. וגם הגאונים שכתבו לאיסור ולהיתר מזה, היינו צריכים לומר שלא כתבו דבריהם לזמנינו ולא רצות שאנו יושבים בהן, ומור"ם כתב דהמנהג הוא להחמיר בסתמא. רצה לומר: מנהג ארצותינו...

מכל מקום הדברים נראין שאין בדעת הנכרי להערים כל כך לדבר בחידות, וסגי בהאי סברא לצרף בהא דלעיל דאין בהמה שלנו חולבת א"כ יולדת, וכן כל כי האי גוונא. עד כאן מדברי תה"ד. 'מי יבא אחרי דברי מהרי"א ז"ל אשר ממנו יצא הוראה זו לישראל – שאין לסמוך על אומדנות אלו שבודאי ילדה (– המדובר על בהמה בת חמש או בת שבע שנים) אם לא בהוכחה אחרת כמו 'מסיח לפי תומו' או צירוף אחר. וחלילה להקל... (שו"ת משיב דבר ח"ב סב. וע"ש סג). נתונים מעורכנים במציאות של ימינו, של חלב בבהמות שלא הבכירו – ע' בחוברת 'הליכות שדה' גליון 104 (טבת תשנ"ז) במאמרו של ד"ר אריה שור, עמ' 51.

דף כא

'מאי איכא בין תנא קמא לר' שמעון...'. לפירוש רש"י מדובר שטינפה ביום אחרון של ששה חדשים, וסובר תנא קמא שאי אפשר לה שתלד אלא ביום האחרון של השנה. ור' שמעון אמר, יכולה היא שתלד בתוך השנה, כלומר להקדים לילד קודם היום האחרון, אם משום שמקבלת זכר לפני שיעברו שלשים יום מן הטינוף ודלא כזעירי, אם משום שחדשי העיבור אינם שלמים אלא יולדת למקוטעים, או שמקצת היום ככולו.

או גם יש לפרש לפי דרך זו: טינפו הבנות בתחילת חדש שביעי, ואעפ"כ מצטרפים כולן למעשר – בשנה מעוברת. ולר' שמעון אפשר לעשר אף תוך שנה פשוטה.

וקשה על פירוש זה שאין רמז בברייתא שטינפה בסוף ששה. וגם מלשון הברייתא אין משמע ש'תוך שנתה' שאמר ר' שמעון מוסיף על דברי תנא קמא. ועוד יש דוחק לשוני, שהלשון 'חוזרת ויולדת תוך שנתה' אין משמעו כאותה לשון שבגמרא לעיל (כמוש"כ רש"י בד"ה לימא).

עוד יש פירוש אחר שר"ש וחכמים נחלקו אם אפשר לזקנה לחזור ולילד בתוך שנתה משנולדה; לר"ש אפשרי הדבר, דלית ליה דזעירי או משאר הטעמים הנזכרים, ולכן לר"ש אין צריך שילדו הבנות שלש שלש אלא די בשתיים שתיים, והרי מצטרפת האם עם בנותיה ונכדותיה להיות עשר. ולתנא קמא אי אפשר הדבר, ולכן מצריך שילדו הבנות שלש שלש (עפ"י רש"י ותוס' כאן. וע' בהרחבה בחזו"א כ, א ב).

(ע"ב) 'מה בכור קדוש לפני זמנו... נילף מקדשים'. מפשטות לשון רש"י (כאן וביומא סו. ד"ה הא), וכן מדברי התוס' (כאן ובבבחים יב.) נראה שגם בדיעבד, המקדיש מחוסר זמן – לא חלה עליו קדושה.